

Magneetikouluja ja eliittikouluja? Kouluverkon alueellinen eriytyminen ja kaupunkisegregaatio Helsingissä

SONJA KOSUNEN¹ & VENLA BERNELIUS² & TOMMI HAUTALA³
Itä-Suomen yliopisto¹ & Helsingin yliopisto² & Uudenmaan ELY-keskus³

Kosunen, Sonja & Bernelius Venla & Hautala, Tommi (2023) Magneetikouluja ja eliittikouluja? Kouluverkon alueellinen eriytyminen ja kaupunkisegregaatio Helsingissä (Magnet schools and elite schools? The spatial differentiation of the school net and urban segregation in Helsinki). Terra 135(4) 199–216. <https://doi.org/10.30677/terra.119538>

 The connection between urban and school segregation has been identified as a major question in Finnish educational policy. Families' school choices in basic education are strongly connected to socio-spatial segregation, families' socio-economic status, and the provision of selective tracks and streams in schools. As a result, the provision of selective schools and selective classes is a major factor shaping the landscape of urban school segregation. We have analyzed whether the geographical placement of selective education in the City of Helsinki can be identified to either ameliorate school segregation through a “magnet school” effect or exacerbate segregation through “elite school” placement. Our results demonstrate that the provision of selective schools and classes in public schools is in general geographically very equally distributed, and as such does not construct a magnet school effect. However, as the placement of private schools has a distinct “elite” pattern, the educational landscape of the city leans towards a slight “elite effect”.

Key words: segregation, school markets, selective classes, language choices, Helsinki

Sonja Kosunen, Itä-Suomen yliopisto, Yliopistokatu 7, PL 111, FI-80101 Joensuu, Finland. E-mail <sonja.kosunen@uef.fi>.

Kouluilla on kiinteä ja moniulotteinen yhteys maantieteeseen. Peruskoulujen sijoittelu kunnan alueella liittyy perusopetuslain (1998/628) velvoitteeseen mahdollistaa lapsille ja nuorille mahdollisimman lyhyt ja turvallinen koulumatka. Kouluverkon hallintoa ja arkea järjestetään hyvin erilaisissa olosuhteissa maaseudulla, taajamissa ja sosioekonomisesti eriytyneissä kaupungeissa. Isoissa kaupungeissa kouluja on tyypillisesti kaikissa tai ainakin lähes kaikissa kaupunginosissa. Kaupunkien paikallinen koulutuspolitiikka ja kaupunkisuunnittelu sekä perheiden tekemät koulu-

valinnat vaikuttavat merkittävästi siihen, miten koulujen oppilaspohja eriytyy sosiaalisesti alueellisia eroja joko vahvistaen tai tasaten (Seppänen ym. 2015). Lisäksi kouluverkko, eli missä päin kaupunkia koulut sijaitsevat, ja sen sisältämä tarjonta osaltaan muovaavat niitä reunaehtoja, joissa perheet tekevät muuttopäätöksiään ja kouluvalintojaan (Bernelius & Vilkkama 2019). Eriytymiseen vaikuttaa kiinteästi myös kaupungin käyttämä kouluvalintapolitiikka, eli se, missä määrin koulun valinta oman naapuruston oppilasalueen ulkopuolelta on mahdollista.

Kaupungintasoinen kouluverkko sisältää suomalaiskaupungeissa omanlaisensa markkinoiden logiikan, jossa rakentuu samanaikaisesti pienempiä alueellisia paikalliskoulumarkkinoita ja koko kaupungin laajuisia markkinoita. Usein tämä tapahtuu pääasiassa painotetun opetuksen oppilasvalikoinnin kautta (Kosunen 2014; Seppänen ym. 2015). Muuhun kuin omaan lähikouluun suuntautuvia kouluvalintoja on tutkittu Suomessa 1990-luvun lopulta alkaen. Jo varhaisimmat aihetta käsittelevät tutkimukset (Seppänen 2003ab, 2006) osoittivat, että kaupunkieihin rakentuu peruskouluvaiheessa julkisten koulujen markkinat, joilla perheet valitsevat peruskouluja. Samalla koulut valikoivat osan oppilaistaan painotettuun opetukseen perusopetuslain (1998/628) sallimissa puitteissa. Koulumarkkinoiden toimintalogiikka ei Suomessa monien muiden maiden tapaan rakennu valinnaksi julkisten ja yksityisten oppilaitosten välillä, jossa erottelijana olisi maksullisuus, vaan pääsääntöisesti julkisten koulujen eri tavoin valikoitujen ja valikoimattomien opetusryhmien välillä (Seppänen 2006). Julkisten koulujen lisäksi kaupungeissa, erityisesti Helsingissä, toimii kuitenkin myös yksityisellä omistuspohjalla olevia kouluja ja sopimuskouluja, mutta monista muista maista poiketen myös nämä koulut ovat oppilaille maksuttomia (Dovemark ym. 2018). Sopimuskouluilla ei välttämättä ole maantieteellistä oppilasaluetta, vaikka niihin hakeutuvat oppilaat ovat osa koko kaupungin kouluihin hakeutuvaa ikäluokkaa (Helsingin kaupunki 2023).

Koulumarkkinoilla tarjonta on keskeinen kysymys: mitä on tarjolla, eli mitä voi valita missäkin päin kaupunkia, vai täytyykö vaikkapa tietty painotus tai yksityinen sopimuskoulu valitakseen muuttaa tai vaihtoehtoisesti käydä koulua toiselta alueelta. Oma kysymyksensä on, keille muuttaminen tai matkustaminen on mahdollista. Koska koulujen tarjonta ja kysyntä ovat kiinteässä ja vuorovaikutteisessa suhteessa toisiinsa kaupungeissa (Felouzis ym. 2013), tässä artikkelissa tarkastellaan koulumarkkinoiden rakentumista tarjonnan osalta ja yhdistetään sen teoreettisessa tarkastelussa aiempaa tutkimustietoa siitä, millaisia kouluvalintoja näissä eri tavoin rakentuneissa kouluverkoissa tyypillisimmin tehdään ja mitä siitä aiempien tutkimusten perusteella seuraa segregaatoin näkökulmasta.

Suomalaisessa kontekstissa tiedetään, että kouluvalinnan mahdollisuutta käyttävät eritoten ylempien yhteiskuntaluokkien perheet (Seppänen ym. 2015). Tämä tekee kouluverkosta ja sen tuottamista kouluvalinnan reunaehdoista tärkeän segregatiokeskustelun ulottuvuuden: koulusegregaatoin eli koulujen oppilaspuhjan sosiaalisen eriytymisen väheneminen tai syveneminen liittyy kouluverkon muotoon ja paikalliseen opetustarjontaan kaupun-

kialueilla. Koulujen sijainti, niiden opetustarjonta ja osaan opetustarjonnasta liittyvä oppilaiden valikoiminen liittyvät kahteen kouluvalintatutkimuksen kentällä käytävään segregatiokeskusteluun. Yhtäältä kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa keskustellaan erottelevuutta ja huippua tavoittelevista ”eliittikouluista” (esim. Böhlmark ym. 2016), joista Suomessa on toistaiseksi vain vähän tutkimusta. Toisaalta keskustellaan sosioekonomisesti huono-osaisille alueille sijoitetuista, eroja tasaamaan pyrkivistä ”magneettikouluista” (ks. esim. Saporito 2003), joiden ideana on houkutella huono-osaisella alueella asuvia keskiluokkaisia perheitä jäämään alueelle ja valitsemaan lapsilleen lähikoulun, joka on esimerkiksi valikoivien luokkiensa myötä näille perheille houkutteleva. Aiemmissa tutkimuksissa (esim. Koivisto 2006; Bernelius 2013) kaupunkirakenteen, kouluvalintojen ja painotetun opetuksen sijoittelun välillä on kuitenkin myös Suomessa havaittu yhteys, jossa valikoivia opetusryhmiä on sijoitettu erityisesti hyväosaisille alueille, ja kouluvalinnoissa oppilasvirtojen tiedetään suuntautuvan valinnoissa erityisesti kohti jo valmiiksi hyväosaisimpia kouluja. Teoriassa ”eliittikoulut” sijaitsivat näin ollen ensisijaisesti hyväosaisilla alueilla ja ”magneettikoulut” puolestaan huono-osaisilla alueilla. Näiden alue-tyyppien lisäksi kaupungissa on tyypillisesti paljon alueita, jotka ovat jotain näiden väliltä. Kumpaankin kouluverkotyyppiin sisältyy oletus ainakin osan oppilaista valikoimisesta. Kuten aiemmista suomalaistutkimuksista tiedetään (Seppänen ym. 2015; Koivuhovi ym. 2022), koko kouluverkon tasolla operoiva tarkastelu on tyypillisesti liian karkeaa, mikäli halutaan katsoa paikallisten koulumarkkinoiden toimintalogiikkaa ja sosiaalisesti syntyviä erontekoja. Näin ollen tulisi katsoa ensisijaisesti valikoivien opetusryhmien (painotettu opetus ja A-kielen valinnat; ks. Kosunen ym. 2020) ja oppilasalueettomien eli valikoivien koulujen sijainteja kaupungissa.

Kouluverkon alueellisella jäsentymisellä on huomattavia vaikutuksia siihen, millaisia kouluvalinnan strategioita erilaiset perheet hyödyntävät, miten oppilasvirrat kaupunkikoulujen välillä suuntautuvat ja millaisiksi koulujen väliset erot oppilaspuhjassa näin ollen muodostuvat (Fitz ym. 2003; Kosunen 2014; Kosunen ym. 2016; 2020). Näin ollen tarjonnan eriytyminen on tekijänä koulu-segregaatoin syntymisessä. Tavoitteenamme tässä artikkelissa on analysoida julkisten dokumenttien pohjalta, onko Helsingissä tunnistettavissa jompaakumpaa kouluverkon tyyppiä, eliittikoulujen tai magneettikoulujen, tai mahdollisesti molempia, vai ovatko eri tavoin profiloituneet ja oppilaitaan valikoivat koulut sijoittuneet segregaatoinäkökul-

masta tasaisesti ympäri kaupunkia. Tarkastelemme, millaisena Helsingin painotettua opetusta ja erilaisia A-kieliä tarjoavien koulujen ja sopimus-koulujen verkko näyttäytyy sekä millainen yhteys koulujen sijoittumisella voi näin ollen olla yläkoulujen välisten oppilas- ja oppimistulosten erojen kehitykseen. Keskiössä on perheiden kouluvalintojen sijaan koulumarkkinoiden tarjonnan rakentuminen, minkä takia artikkelin rajoituksena on, ettei varsinaista koulujen välisen oppilas pohjaan liittyvän segregaatoin toteutumista kouluvalintoja tarkastellen tutkita (vrt. Kosunen ym. 2020). Sen sijaan käsittelemme sitä, millaisia rooleja erilaiset koulut eri osissa kaupunkia saavat kouluverkossa. Toisin sanoen, näkyykö houkuttelevaksi tunnistetun painotetun opetuksen tarjonnan tai muilla tavoin valikoivien koulujen maantieteellisissä sijainneissa segregaatiota vahvistavia tai vähentäviä alueellisia trendejä?

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Miten perusopetuksen yleisopetuksen lisäopetusta (painotettu opetus, A-kieliset) tarjoavat yläkoulut sijoittuvat suhteessa koulujen sijaintialueiden sosioekonomisiin eroihin, eli kaupungin sisäiseen segregaatioon?
2. Miten painotetun opetuksen tyyppi (esim. kielipainotus, liikuntapainotus) tai tarjottava A-kieli (muu kuin englanti) suhteutuu koulujen alueelliseen sijoittumiseen?
3. Millaisia eroja koulujen sijaintialueiden sosioekonomisissa piirteissä ilmenee oppilasalueettomien yksityis- ja sopimuskoulujen ja oppilasalueisiin nojaavan kouluverkon osalta?

Näiden tutkimuskysymysten avulla pyrimme vastaamaan siihen, rakentuuko Helsingin perusopetuksen opetustarjonta maantieteellisesti siten, että se mahdollistaisi joko eliittikoulu- tai magneettikouluilmion, tai mahdollisesti molempien, syntymisen perheiden kouluvalinnoissa. Kaikkiin tutkimuskysymyksiin vastataan analysoimalla Helsingin perusopetustarjontaa, jonka tiedot ovat julkisesti saatavilla kaupungin ja koulujen verkkosivuilta. Menetelmällisesti tarkastelu jäsentyy painotetun opetuksen ja A-kielten tarjonnan ja tyyppin tarkasteluun suhteessa kouluverkon oppilasalueiden sosioekonomisten piirteiden eli kaupunkisegregaatoin mallintamiseen paikkatietoaineistojen avulla. Tarkastelu on Suomessa tärkeää, sillä Suomen kontekstissa puuttuu tutkimustietoa siitä, millä tavoin koulutettujen perheiden valinnoissa suositut koulut sijoittuvat suhteessa naapurustojen lähtökohtaiseen eriytymiseen, ja millä tavoin tällaiset institutionaaliset ratkaisut voivat itessään vaikuttaa koulu-

segregaatioon eli koulujen välisten oppilas pohjan sosiaalisten erojen muodostumiseen.

Koulumarkkinoiden rakentuminen kansainvälisessä katsannossa: oppilasvirrat kaupungeissa

Koulumarkkinoita ja niiden rakennetta analysoitaessa tarkastellaan, mitä kouluja on tarjolla ja millaisia erityispiirteitä niihin liittyy. Keskeinen tekijä tässä on koulujen eriytyneisyyden aste, jota tyypillisimmin mitataan joko koulujen sosioekonomisen eriytyneisyyden tai oppimistulosten eriytyneisyyden kautta. Suuri osa koulujen segregaatioselvityksistä jäsentyy koulusegregaatoin ja alueellisen segregaatoin käsitteiden ympärille (ks. esim. Boterman ym. 2019). Keskeinen kysymys tällöin on, ovatko koulut yhtä eriytyneitä tai jopa eriytyneempiä kuin niitä ympäröivät alueet. Tyypillisesti tarkastelutulosot ovat koulujen väliset erot ja koulujen sisäiset erot opetusryhmien välillä sekä oppimistuloksissa että koulujen sosioekonomisessa rakenteessa: pohjoisimmaisessa kontekstissa opetusryhmien väliset erot koulujen sisällä ovatkin usein keskeisiä (ks. Dovemark ym. 2018; Haugen 2020). Kysymys koulujen oppilas pohjan eriytyneisyydestä ja sen suhteesta naapurustojen väestöeroihin sekä perheiden kouluvalintoihin on yhteiskunnallisesti merkittävä, sillä suuret koulujen väliset oppilas pohjan erot vahvistavat sekä koulujen oppimistulosten että oppilaiden arkikokemusten ja tulevaisuuden odotusten eriytyneisyyttä (Bernelius 2013; Huilla 2022).

Kaupunkimaantieteilijä Venla Bernelius (2013) on osoittanut helsinkiläiskoulujen analyysissään, että kouluvalinnoissa on laajemmin segregaatioon kytkeytyvää dynamiikkaa, jossa hyväosaisilla alueilla sijaitsevia kouluja suositaan systemaattisesti kouluvalinnoissa. Vaikka koko kaupungin kouluverkkoa tarkasteltaessa kaikkein suosituimmat koulut sijaitsevat usein kaupunkikeskustoissa, kaupunkien eri osissa hahmottuu myös alueellisempia koulumarkkinoita. Paikallisesti tarkasteltuna oppilasvirrat kulkevat vähemmän suosituista naapurustoista lähellä sijaitseviin, lähtökohdiltaan hyväosaisempiin kouluihin (Bernelius 2013). Kyse ei näin ollen olekaan koko kaupungin käyttämisestä täysin yhtenäisenä kouluvalintatilana, vaan koulujen alueellisesti rakentuvasta hierarkiasta, jossa oppilasvirrat kulkevat paikallisesti kohti tiettyjä kouluja, ja koko kaupungin tasolla valikoiden kohti kaikkein suosituimpia kouluja (Kosunen ym. 2020). Korkeamman sosioekonomisen statuksen kortteleissa asuvat lapset ja nuoret päätyvät muita enemmän valikoiduille koulupoluille. Oppilaiden painotettuaan opetukseen osallistumista on mahdollista ennustaa

keskimääräistä hyväosaisemmassa korttelissa asuminen perusteella, eli alueellistunut sosioekonominen hyväosaisuus tuottaa kaupunkeihin koulujen välisen eriytymisen lisäksi myös alueellisesti eriytyneitä koulupolkuja (Kosunen ym. 2020).

Viime aikoina julkista keskustelua on käyty Suomessa eritoten koulujen oppimistuloksista, niiden yleisestä laskusuunnasta ja koulujen välisistä eroista (esim. Aholainen 2021). Kansallisella tasolla havaitut koulujen väliset osaamiserot liittyvät pitkälti aikuisväestön koulutustasoon eri alueilla (OECD 2019a). Peruskoululaisten sosioekonominen tausta on kaikissa maissa yhteydessä oppimistuloksiin (OECD 2019ab), ja tämän yhteyden on havaittu Suomessa jopa voimistuneen 2010-luvulla (Salmela-Aro & Chmielewski 2019). Kaupunkien eriytymisen myötä myös kaupunkien sisällä sosioekonomisesti erilaisilla alueilla sijaitsevien koulujen oppimistulokset voivat näin ollen eriytyä (Bernelius 2013). Oppilaspuhjan, eli tiettyä koulua käyvien oppilaiden, lähtökohtaiset erot vaikuttavat koulujen oppimistulosten muodostumiseen siten, että koulujen on hyväosaisilla alueilla tyypillisesti helpompaa saavuttaa hyviä oppimistuloksia kuin huono-osaisien alueiden koulujen (ks. esim. Bernelius 2013). Toisaalta kasvatussociologit Heidi Huilla, Marja Peltola ja Sonja Kosunen (2021) ovat todenneet, että myös tilastollisesti huono-osaisilla alueilla koulut voivat tuottaa paitsi hyviä oppimistuloksia, myös samanaikaisesti onnistua kohtaamaan huono-osaisista kotioloista tulevat oppilaansa kannustavalla ja kunnioittavalla tavalla. Kuitenkin toimintaolosuhteet oppilaspuhjaltaan erilaisissa kouluissa eroavat toisistaan, minkä tiedetään liittyvän oppilasvalikoinnin (Pasu ym. 2023) ja oppilasryhmittelyn käytäntöihin (Peltola 2021).

Korkeasti koulutettujen aikuisten perheet ovat tyypillisesti kouluvalinnoissa aktiivisimpia koulumarkkinoilla käytännössä kaikkialla, myös Suomessa (Ball ym. 1994; Gewirtz ym. 1995; Power ym. 2003; Seppänen 2006; Boterman ym. 2019). Vaikka koulujen institutionaalisessa laadussa, kuten opetuksessa tai resursseissa ei olisi suuria eroja, valinnoissa suosituimpia kouluja ovat tyypillisesti ne, joiden lähtökohtainen oppilaspuhja on oppimistulosten kannalta etuoikeutetuin (Bernelius 2013; Wilson & Bridge 2019). On havaittu, että kouluvalinnoissa aktiiviset vanhemmat painottavat kouluvalinnoissa muiden tekijöiden ohessa usein "sopivaa" vertaisryhmää ja pyrkivät välttämään kouluja, joiden oppilaspuhja näyttäyty heille huono-osaisena (Kosunen 2016; Burgess ym. 2014). Keskiluokkaisten perheiden valinnat suuntautuvat usein sosioekonomisesti hyväosaisiin kouluihin, vaikkakaan eivät välttämättä kaikkein hyväosai-

simpiin: hyväosaiset perheet suosivat usein yläluokkaisten koulujen sijaan keskiluokkaisia ja sosiaalisesti sekoittuneempia kouluja sekä muutto- että kouluvalintapäätöksissään (Cucchiara & Horvat 2014; Boterman 2021, 2022). Urbaani keskiluokka kaupungeissa suosii toisinaan kaupunkialueiden julkisia lähikouluja, mutta myös tämän on havaittu tuottavan uudenlaista eriarvoisuutta eri taustoista tulevien perheiden ja lasten välille (Posey-Maddox ym. 2014). Kouluvalinnat ovat sosiaalisesti rakentuvia ja tyypillisesti sosioekonomisen taustan mukaan erottelevia. Kasvatussociologi Cristina Iannelli (2013) kuvaa, miten koulun ja eritoten koulussa opetetavan opetuspuhjan (jonka vaihtelu esimerkiksi kyseessä olevassa Englannin kontekstissa on toki suurempaa kuin Suomessa) on huomattava tarkasteltaessa sosiaalista liikkuvuutta yhteiskunnassa. Koulujen ja alueiden tasolla kouluvalinnat usein syventävät koulujen välisiä eroja (Wilson & Bridge 2019; Boterman ym. 2019). Näin on todettu tapahtuvan myös Suomessa (Kosunen ym. 2020; Bernelius 2013).

Koulujen sosiaaliset hierarkiat ja identiteetit torjutuksi tai suosituksi tulemisessa ovat osa koulumarkkinoiden kollektiivista historiaa ja kunkin koulun omaa historiaa paikallisen perusopetuksen kentällä (Dupriez & Wattiez 2016). Ruotsalaisessa kontekstissa (Bunar 2010) koulumarkkinoiden markkinoistuminen ja altistaminen kilpailulle esimerkiksi työväenluokkaisten ja vähemmistöjen nuorten julkisten koulujen ja valtaosaltaan keskiluokan yksityisten (valtionrahoitteisten itsenäisten) koulujen välillä ei tutkimusten mukaan ole parantanut koulujen "laatua", vaan itse asiassa syventänyt niiden välille syntyviä oppilaspuhjan ja oppimistulosten eroja. Kasvatussociologi Marianne Dove-markin ja kumppaneiden (2018) mukaan Ruotsin kontekstissa – samoin kuin Suomen – yksityiset ja sopimuskoulut ovat yhä sidoksissa valtion joko rahoituksen tai säätelyn ja hallinnan kautta ja osaltaan ovat osa kouluverkkoa, jonka piiristä perheet valitsevat lapsensa koulun. Suomalaisessa kontekstissa etenkin voitontavoittelun säätely erottaa kuitenkin suomalaiset yksityiskoulut ruotsalaisista vastinpareistaan perustavalla tavalla, eivätkä järjestelmät siksi ole täysin yhteismitallisia (Dovemark ym. 2018). Yksityisten ja sopimuskoulujen keskeinen ero suhteessa julkisiin kouluihin on Suomessa myös se, ettei niille (kaikille) ole osoitettu maantieteellistä oppilasaluetta, vaan ne rekrytoivat oppilaansa muilla keinoin (Helsingin kaupunki 2023). Tämä vaikuttaa siihen, miten eriytymistä Helsingin koulumarkkinoilla tulisi tarkastella, kun osa kouluista on ainakin osin suoraan yhteydessä alueen sosioekonomiseen rakenteeseen lähikouluosoitusten kautta ja osa ei.

Kouluvalintoihin liittyvän sosioekonomisen eriytymisen lisäksi tyypillisesti (mm. Helsingissä) parempia tuloksia saavuttavat oppilaat liikkuvat jo lähtökohtaisesti hyviä tuloksia saavuttaviin kouluihin (Bernelius 2013). Samalla hyviin oppimistuloksiin yltävien oppilaiden osuus vähenee valinnoissa torjutuiksi joutuviissa lähtökouluissa, mikä tekee oppilasvirroista koulujen välillä koko ikäluokkaa koskettavan kysymyksen. Paikalliset tekijät ja erilaiset institutionaalisiiin ratkaisuihin, kuten koulujen resurssi- ja painotuseroihin liittyvät tekijät voivat kuitenkin vaikuttaa oppilasvirtojen suuntautumiseen kaupungissa esimerkiksi koulujen maineiden mukaan (Kosunen 2014; Bernelius ym. 2021). Koulujen välistä eriytymistä yhtäältä entisestään voimistaa, jos profiililtaan ylempiä yhteiskuntaluokkia erityisesti houkuttelevat koulut – esimerkiksi painotettua opetusta tarjoavat peruskoulut – sijaitsevat sosioekonomisesti hyväosaisilla alueilla. Tämä toimii kouluverkon muodon osalta päinvastaisena ilmiönä kuin niin sanottu magneettikouluilmio, jossa houkuttelevat koulut sen sijaan sijaitsivat huono-osaisella alueella. Tästä ilmiöstä ei kuitenkaan ole toistaiseksi Suomessa tutkimusnäyttöä, minkä takia pyrimme tässä artikkelissa tarkastelemaan sitä.

Koulujen sijoittaminen kaupunkitilassa: eliittikoulut ja magneettikoulut

Kouluverkon rakentumisessa on olemassa useita sijoittamisen logiikoita, kuten esimerkiksi niin sanottujen eliittikoulujen ja magneettikoulujen syntyminen kouluverkkoon. Nämä molemmat voivat vaikuttaa osaltaan koulujen eriytymisen prosessiin kaupungin tasolla. Koulun sijoittaminen maantieteellisesti lähelle korkeasti koulutettua väestöpohjaa ja hyvien liikenneyhteyksien äärelle maksimoi koulun todennäköisyyden houkutella oppimistulosmittareilla hyvin pärjääviä oppilaita (ks. esim. Boterman 2019; OECD 2019ab). Tällä logiikalla peroivaa ”eliittikouluja”, jotka mahdollisesti myös pyrkivät nostamaan sosiaalista statustaan sijaintialueensa maineella, on tunnistettu usein erityisesti voimakasta kilpailua korostavissa, sosiaalisesti erottelevissa ja yksityiskouluihin nojaavissa koulutusjärjestelmissä (ks. esim. Ziegler 2016). Tyypillisesti tällöin kyseessä ovat hyväosaisille alueille maantieteellisesti sijoittuvat koulut, jotka usein lisäksi valikoivat ainakin osan oppilaistaan jollain tavoin. Eliittikouluilmiossa kyse on näin ollen alueen maineen ja sosiodemografian vaikutuksesta koulun maineeseen. Eliittikoulujen toimintalogiikalla voidaan yhtäältä pyrkiä institutionaalisesti pitämään

yllä yhteiskunnallisen eliitin ja ylimpien yhteiskuntaluokkien omia kouluja tai optimoimaan koulujen saavutettavuutta liikenteen solmukohdissa kaupunkien keskustoissa (Kosunen & Carrasco 2016), mikä ajatuksena on kaukainen verrattuna suomalaisen peruskoulun yhteisyyttä ja yhtenäisyyttä korostavaan ideologiaan. Tällöin koulusegregaation voidaan olettaa näiltä osin kasvavan jopa alueellista segregatiota suuremmaksi.

Magneettikouluilmiossa puolestaan tilastollisesti huono-osaisen alueen lähikoulun mainetta ja suosiota pyritään kohentamaan laajentamalla tai monipuolistamalla opetustarjontaa, jotta alueella asuva keskiluokka ei pyrkisi valikoitumaan hyväosaisten alueiden kouluihin ja pois asuinalueen lähikoulusta (Saporito 2003). Kansainvälisesti kouluvalintoja onkin pyritty joissakin maissa käyttämään tietoisena instrumenttina koulujen välisten erojen tasaamiseksi houkuttelemalla valinnoissa aktiivisia oppilaita tietyille alueille. Esimerkiksi Yhdysvalloissa perustettiin jo 1970-luvulla magneettikouluja, joiden alkuperäisenä tarkoituksena oli erityispainotuksia ja poikkeuksellisen houkuttelevaa opetusta tarjoamalla vähentää koulujen välistä segregatiota ohjaamalla oppilasvirtoja huono-osaisiin naapurustoihin (Frankenberg & Lee 2008; Prieto ym. 2019). Suomalaisessa kontekstissa tiedetään eritoten tiettyjen painotetun opetuksen ryhmien toimivan vetovoimaisina siten, että näiden luokkien oppilaat matkustavat kouluun pitkiäkin matkoja eri puolilta kaupunkia niiden sijaintialueesta riippumatta (Kosunen ym. 2020). Suomalaiskaupungeissa magneettina toimii useimmiten nimenomaisesti yksittäinen painotettu luokka, ei koko koulu, mikä näkyy siinä, että saman koulun rinnakkaisluokat (yleisopetus ja painotettu opetus) voivat eriytyä mainehierarkioissa kauas toisistaan (Kosunen 2014; Kosunen & Seppänen 2015). Lisäksi näiden eri tavoin koostettujen luokkien välille jää juopa ja rakentuu erontekoa arjen käytännöissä (Peltola 2021).

Magneettikoulujen perustamisen lähtökohdat liittyvät siis tyypillisimmin aktiivisiin koulutuspoliittisiin pyrkimyksiin vähentää koulusegregatiota torjumalla kouluvalinnoissa aktiivisten perheiden lasten katoa huono-osaisilta alueilta muiden alueiden kouluihin. Usein puhutaan niin sanotusta kermankuorintailmiöstä (*cream skimming*; ks. Böhlmark ym. 2016), jolla tarkoitetaan sitä, miten tietyt koulut tai koulujen erikoislinjat alueella onnistuvat valikoimaan alueen hyväosaisista taustoista tulevat tai osaamiseltaan parhaat oppilaat. Tämä kermankuorinta koskee yhtä hyvin eliitti- kuin magneettikoulujakin, mutta sen alueellinen funktio on erilainen. Magneettikoulujen tapauksessa oppilasvalikoinnilla ja valikoiduilla oppilasryhmillä on pyritty puuttu-

maan huono-osaisten alueiden huono-osaistumiseen vaihtelevin tuloksin (Smrekar & Honey 2015).

Näiden segregaatoin juurisyihin vastaavien kouluverkko- ja koulutuspolitiikan lisäksi tilastollisesti huono-osaisten alueiden koulujen resursointi on tekijä, jolla voidaan ripeämmin vaikuttaa näiden koulujen toimintaedellytyksiin ja asemoitumiseen koulujen sosiaalisissa hierarkioissa, vaikkei niillä varsinaisesti ratkaista segregaatia (Ramos Lobato ym. 2024). Erityiset panostukset huono-osaisten alueiden torjuttuihin kouluun voivat tasoittaa koulujen välisiä keskimääräisiä sosioekonomisia eroja, mikäli koulun suosio sosiaalisissa hierarkioissa ja kouluvalinnoissa kasvaa.

Vaikka magneettikoulujen painotukset ovat esimerkiksi Yhdysvalloissa siirtyneet sittemmin pääsääntöisesti muuhun kuin eri väestöryhmien integraation tavoitteluun (Prieto ym. 2019), tuloksiaan optimoivien eliittikoulujen ja institutionaaliseen tasoittamiseen pyrkivien magneettikoulujen tarkastelu tarjoaa mielenkiintoisen kehikon oppilaitaan valikoivien koulujen sijoittelun analyysiin. Tämän kehikon kautta on mahdollista hahmottaa erilaisia institutionaalisia logiikoita koulujen sijoitteluratkaisuissa ja niiden vaikutuksia koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen eri alueilla ja koko kaupungin tasolla. Eliittikoulujen ja magneettikoulujen mallien väliin jää joukko koulumarkkinoiden järjestämisen muita vaihtoehtoja, joissa painotetun opetuksen koulut on esimerkiksi sijoitettu kaupunkiin tasaisesti kaikkialle lähinnä maantieteelliset etäisyydet huomioiden tai segregaatoin näkökulmasta täysin satunnaisesti.

Eronteot sopimuskoulujen, painotetun opetuksen ja kielitarjonnan mukaan

Tämän artikkelin empiirisessä tarkastelussa Helsingissä perusopetuksen oppilaat jakautuvat käytännössä neljää reittiä opinpoluilleen: 1) lähikoulun yleisopetukseen oppilasalueen perusteella (kaupungin koulu tai oppilasalueellinen sopimuskoulu), 2) lähikoulun tai muun koulun yleisopetukseen kielivalinnan avulla, 3) painotettuun opetukseen lähikoulussa tai muussa koulussa, tai 4) yksityisellä tai muulla omistuspohjalla toimivaan sopimuskouluun. Painotetussa opetuksessa tiedetään opiskelevan runsaasti ylempien yhteiskuntaluokkien lapsia (Silvennoinen ym. 2015) ja kouluvalinnat ovat yhteiskuntaluokittunut ilmiö myös Suomessa (Seppänen ym. 2015). Hakupaine painotettuun opetukseen vaihtelee paikallisesti vähäisestä todella kovaan kilpailuun. Eri painotusaineiden oppilaiden joukossa on painotusaineen mukaan raportoitu yläkouluaikaisia muutoksia akateemisissa minäkäsitykses-

sä (Koivuhovi ym. 2022). Kun luonnontiede- ja liikuntapainotuksissa minäkäsitykset paranivat, kielipainotuksessa (joka oli kaikkein valikoivin painotusaine) ja taidepainotuksissa oppilaiden akateemiset minäkäsitykset heikkenivät yläkouluaikana. Tätä on selitetty ilmiöllä, jossa painotetussa opetuksessa monet koulumenetykseltään erinomaiset oppilaat päätyvät opiskelemaan samaan ryhmään ja tällöin ryhmän keskimääräinen osaamistaso on niin korkea, että monet aiempien koululuokkiensa priimukset ovatkin yhtäkkiä opetusryhmän keskitasoa (Koivuhovi ym. 2022). Pelkkien kielivalintojen (ei siis kielipainotusten) erottelevista vaikutuksista Suomessa tiedetään painotettua opetusta vähemmän, mutta ne toimivat yleisesti yhtä lailla tietoisina sosioekonomisten eronteiden välineenä koulupoluilla, kun asiasta on kysytty vanhemmilta ja ilmiötä on lisäksi tarkasteltu maantieteellisin, määrällisin menetelmin (Kosunen ym. 2016).

Kansainvälisesti tiedetään kielivalinnan ja erityisesti tietyntä kielen valinnan myös rakentavan sosiaalisia eronteita koulussa (Duru-Bellat & Mingat 1997; Codó & Sunyol 2019). Englanninkielisissä maissa vieraan kielen opiskelulla voidaan rakentaa sosiaalisia eronteita niihin, jotka eivät hallitse esimerkiksi muita kieliä, ja tästä ajatellaan olevan hyötyä esimerkiksi kilpailussa tulevaisuuden opiskelupaikoista (Smala ym. 2013). Ranskalaisutkimuksessa (Duru-Bellat 2005) saksan opiskeleminen pitkänä kielenä miellettiin esimerkiksi italiaa ja espanjaa vaikeammaksi ranskalaisille lapsille ja nuorille, minkä ajateltiin vaikuttavan perheiden tekemisiin kielivalintoihin. Kun esimerkiksi saksan, englannin ja espanjan opiskelijat ryhmiteltiin luokilleen kielivalintojen mukaan, näiden ryhmien oppilaiden yleisessä osaamisessa ja suuntautumisessa toisen asteen opintoihin huomattiin eroja perusopetuksen päättyessä. Saksan kielen valinneiden ryhmässä osaaminen äidinkiessään ja matematiikassa oli huomattavasti parempaa kuin esimerkiksi englannin tai espanjan valinneissa ryhmissä. Tutkimuksessa havaittiin kielivalintojen mukaan toteutuva käytännön tasoryhmittely luokkien välillä, mikä näkyi myös eriytyneenä hakeutumisen seuraavan asteen opintoihin (Duru-Bellat 2005). Näin hienojakoisia jaotteluita ja eronteiden mekanismeja eri kielten valintojen ja niiden tuottamien erojen välillä ei ole toistaiseksi Suomessa raportoitu alueellisesta näkökulmasta.

Tutkimuksen konteksti, aineisto ja menetelmät

Helsingissä tarjottiin vuonna 2019 perusopetusta vuosiluokilla 7–9 yhteensä 59 koulussa (kuva 1)

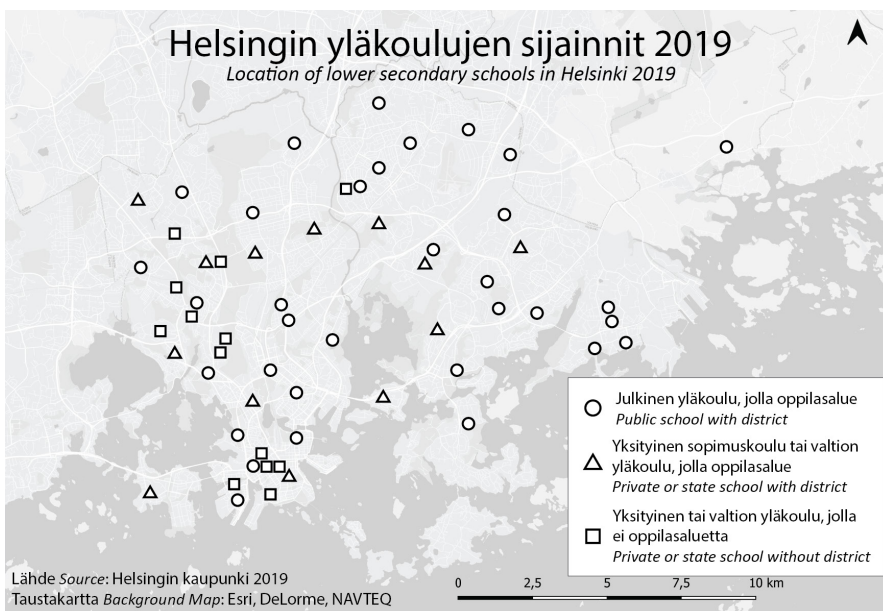
(Helsingin kaupunki 2023). Näistä 46 muodostavat asuinpaikan perusteella määrittyvän lähikouluverkon. Tämä kouluverkko rakentuu pääsääntöisesti kaupungin julkisista kouluista, joilla jokaisella on oma oppilasalueensa. Kullekin oppilaalle osoitetaan lähikoulu asuinpaikan perusteella määntyvän oppilasalueen perusteella (Helsingin kaupunki 2023). Oppilaille on kuitenkin oikeus hakea muuhun kuin omaan lähikouluunsa koulujen valintaperusteiden ja vapaana olevien oppilaspaikkojen puitteissa. Julkisten koulujen lisäksi Helsingissä on myös yksityisiä sopimuskouluja, jotka toimivat osana julkisten koulujen oppilasalueverkkoa, eli asuinpaikan perusteella määrittyvinä lähikouluina, joilla on oppilasalue. Lisäksi kaupungissa on yksityisiä peruskouluja (13 kpl), joilla ei ole omaa oppilasaluetta, vaan joiden koko oppilaaksiotto perustuu oppilaiden hakemuksiin, ja jotka ovat pääasiassa eri kieliä painottavia tai pedagogista tai uskonnollista aatesuuntaa edustavia kouluja. Neljäs koulutyyppi on valtion peruskoulut, joilla on oppilasalue, mutta jotka järjestävät myös painotettua opetusta ja näin valikoivat osan oppilaistaan.

Koulumarkkinoiden ja kouluvalintojen kautta jäsenyvän segregaaation näkökulmasta merkittävin koulutyyppisiin liittyvä jako on oppilasalueellisten, lähikoulutehtävää toteuttavien koulujen ja kokonaan oppilasalueettomien koulutyyppien välillä. Yksityiskoulujen osuus (22 %) on korkea suhteessa kansalliseen keskiarvoon muiden kuin kaupungin koulujen osuudesta: koko maassa vain

alle 3 prosenttia kouluista ovat yksityisiä. Mikäli perheet etsivät valikoituja opetusryhmiä tarjoavia kouluja, yläkouluvalinnat suuntautuvat sekä näihin 13 yksityiskouluun että oppilasalueellisten koulujen verkossa sijaitseviin 36 painotettua opetusta tarjoavaan julkiseen kouluun tai sopimuskouluun, joiden painotetun opetuksen ainevalikoima vaihtelee koulukohtaisesti.

Analysoidessamme painotettua opetusta tarjoavia kouluja käytämme analyysin teoreettisena viitekehäyksenä jaottelua eliittikoulujen ja magneettikoulujen sijoittelun logiikkaan. Analysoimme, miten peruskoulujen ja niiden eriävän opetustarjonnan sijoittelu näyttäytyy suhteessa kaupungin sosioekonomiseen rakenteeseen. Mikäli instituutionaalisilta ominaisuuksiltaan poikkeuksellisen houkuttelevat koulut sijoittuvat ensisijaisesti maantieteellisesti koulutuksellisesti erityisen hyväosaisille ja hyvin saavutettaville alueille, lisää koulutusjärjestelmä todennäköisimmin koulujen eriytymistä valitsijoiden kasaantuessa hyväosaisimpiin sijainteihin eliittikouluilmion myötä. Vastaavasti valikoivan opetuksen koulujen ja opetusryhmien korostettu sijoittelu tilastollisesti huono-osaisille alueille voidaan nähdä pyrkimyksenä koulujen välisten erojen aktiiviseen tasoittamiseen magneettikoulujen logiikalla. Analysoimme siis, toteutuuko jompikumpi näistä ilmiöistä Helsingin kaupungin perusopetuksen koulumarkkinoiden maantieteellisen rakentumisen osalta.

Tämän artikkelin aineistonkeruu toteutettiin syksyllä 2019. Aineisto koostuu lukuvuoden

Kuva 1. Perusopetuksen vuosiluokkien opetusta luokka-asteilla 7–9 tarjoavien koulujen sijainnit Helsingissä 2019.

Figure 1. Lower secondary schools (grades 7–9) in Helsinki 2019.

2019–2020 koulutustarjontatiedoista. Aineiston rungon muodostaa Helsingin kaupungin yläkouluverkko (n=46) (Pääkaupunkiseudun palvelukartan latauspalvelu 2019). Sijaintitarkasteluun (kuva 1) ja summaindeksiin sekä korrelaatioanalyysiin otettiin mukaan myös yksityiset ja valtion koulut. Yläkoulujen oppilasalueet ladattiin Helsingin kaupungin (2019) WFS-pohjaisen latauspalvelurajapinnan kautta.

Tieto painotetun opetuksen sekä A-kielten tarjonnasta Helsingin yläkouluissa perustuu kaupungin verkkosivujen tietoon (Helsingin kaupunki 2019) sekä Helsingin peruskoulut (2018) -oppaaseen. Painotettua opetusta oli tarjolla 21 eri nimikkeellä. Kielten osalta kaupungin yläkouluissa oli tarjolla yhteensä seitsemän eri A-kielen opetusta. Näiden lisäksi useat koulut antoivat painotettua kielten opetusta (esimerkiksi latinaa ja kaksikielisesti viroa). Ruotsin kielikylpy oli mahdollista neljässä koulussa. Oppilaiden oman kotikielen opetusta tarjottiin tarpeen mukaan, mutta emme laske tätä tässä analyysissä vastaavasti vieraan kielen opiskeluksi. Esimerkiksi venäjä kotikielenä -opetusta järjestetään lähes 20 eri yläkoulussa (Helsingin kaupunki 2020). A-kielten sekä painotetun opetuksen tarjonta koodattiin kouluittain joko antamalla sille arvo 0 (ei ole tarjontaa) tai arvo 1 (on tarjontaa). Painotetun opetuksen erilaisten nimikkeiden suuren määrän vuoksi kouluille luotiin vielä kaksi kategorista muuttujaa: luonnontieteis-matemaattinen (LUMA) ja taito- ja taideaine (TAI). LUMA pitää sisällään painotusaineet nimillä matematiikka, matematiikka-luonnontiede, tie ja luonto sekä teknologiakasvatusta. TAI puolestaan käsittää kuvataiteen, tietotekniikkapainotteisen kuvataiteen, musiikin, ilmaisun, tanssin, taideilmaisun sekä tanssi, liike ja ilmaisu -nimikkeillä kulkevat painotukset, joita tarjotaan oppilasalueellisissa kouluissa.

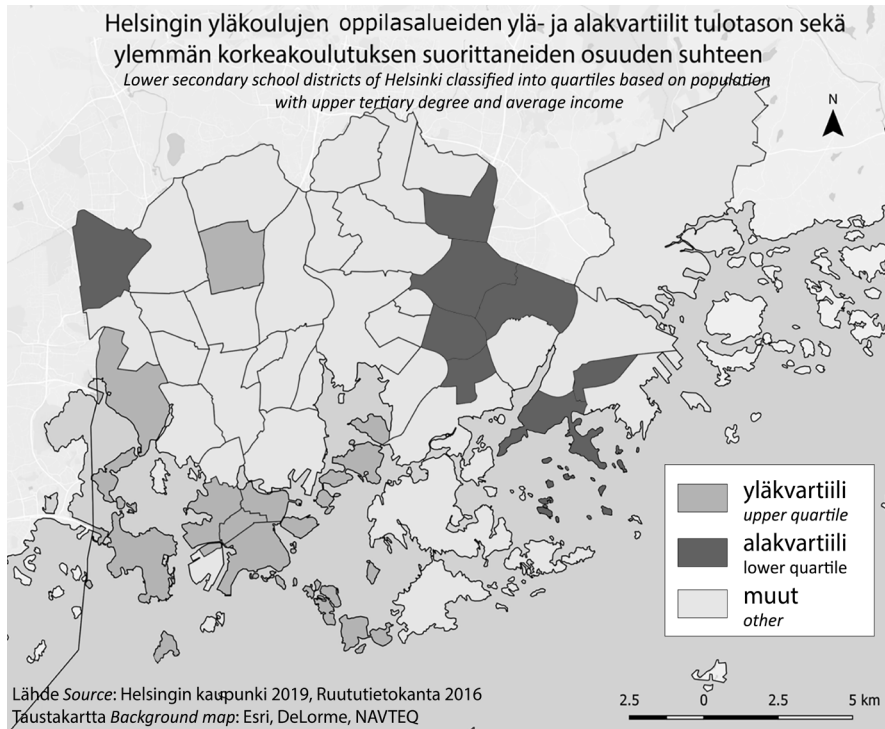
Alueelliseen tarkasteluun oppilasalueiden kuvaamiseen valittiin segregaatiotutkimuksessa tyypillisesti käytettäviä sosioekonomisen ja etnisen eriytymisen analyysissä käytettyjä muuttujia: ylempään korkeakoulutuksen suorittaneiden osuus, ainoastaan peruskoulun suorittaneiden osuus, asukkaiden työttömyysprosentti, asukkaiden keskimääräinen tulotaso sekä muunkielisten (äidinkieli muu kuin suomi, ruotsi tai saame) asukkaiden osuus. Nämä muuttujat ovat valikoituneet voimakkaimmin koulutuksellisen hyvä- ja huono-osaisuuden sosiospatiaalista jakautumista kuvaaviksi muuttujiksi myös aiemmissa tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu eri indikaattoreiden yhteyttä oppimistulosten vaihteluun kaupunkikoulujen välillä (ks. esim. Bernelius 2013; Bernelius & Huilla 2021). Tilastokeskukselta tilattu Ruututietokanta (2019) vastasi ajallisesti

parhaiten koulutustarjontatietoja: asukkaiden koulutusasteiden tilastointiajankohta oli vuoden 2018 loppu ja käytettävissä olevat rahatulot sekä työttömyysaste puolestaan vuoden 2017 loppu. Helsingin seudun ympäristöpalvelut HSY:n tuottamasta Seutudata-aineistopakettista (2018) poimittiin tiedot väestön äidinkielestä, jonka tilastointiajankohta oli myös vuoden 2018 loppu.

Tilastokeskuksen Ruututietokannan 250 metrin ruutujen ja HSY:n Seutudatan aineistot ja muuttajat aggregoitiin oppilaaksiottoalueille. Sosioekonomisten muuttujien ja A-kielten sekä painotetun opetuksen välisiä tilastollisia riippuvuuksia testattiin ensin Pearsonin korrelaatiokertoimella tai suurimman osan kohdalla sen erikoistapauksella (*point-biserial correlation*). Spatiaalista autokorrelaatiota testattiin Moranin I -testillä sekä Getis-Ord General G -testillä. Tarkasteltavaksi etäisyysdeksi valittiin (*inverse distance* -valinnalla) 3,5 kilometriä, jotta jokaisella koululla olisi ainakin yksi spatiaalisen autokorrelaatioanalyysin vaatima naapuri. Sakarinmäen peruskoulu Östersundomissa rajattiin tässä tarkastelussa pois, sillä sen lähin naapuri on yli 6 kilometrin päässä. Korrelaatioanalyysillä pyrimme testaamaan tilastollisia yhteyksiä koulujen opetustarjonnan ja oppilasalueen sosioekonomisen rakenteen välillä. Spatiaalisen autokorrelaation testeillä selvitettiin, onko tietyyttypäinen tarjottu opetus jakautunut tasaisesti ympäri kaupunkia vai onko se ryvästynyt tietyille alueille. Tilastollisessa analyysissä käytettiin pääasiassa SPSS-ohjelmistoa ja paikkatiedon käsitelyssä QGIS-ohjelmistoa. Spatiaalinen autokorrelaatio laskettiin ArcGIS-ohjelmalla. Alueanalyysissä keskitytään erityisesti oppilasalueellisten koulujen tarkasteluun, sillä näiden koulujen osalta tiedetään miltä alueelta oppilaat todennäköisesti tulevat. Lisäksi tutkimuskysymysten mukaisesti tarkasteltiin, miten oppilasalueettomien koulujen – pääsääntöisesti yksityiskoulujen – sijoittuminen kaupungissa vaikuttaa koulumarkkinoiden kokonaisuuteen.

Erytyiseen tarkasteluun nostettiin oppilasalueet, jotka ovat ylimmässä tai alimmassa kvarttilissa sekä kotitalouksien keskittulojen että ylempään korkeakoulututkimuksen suorittaneiden osuuden suhteen (kuva 2). Molempien muuttujien suhteen yläkvarttilissa on kahdeksan aluetta ja alakvarttilissa myös kahdeksan, kun yhteensä yläkoulujen oppilasalueita on kaupungissa 46. Kouluvalintaoppaista poimittiin oppilasvalikointiin ja opetustarjontaan liittyvät tekstit, jotka sisältävät kuvauksia oppilaaksiotto koulukohtaisista kriteereistä. Analysoimme aluekohtaisesti, millaisia painotuksia kouluissa kuvataan tarjottavan ja millaisia nimityksiä niistä käytetään.

Kuva 2. Helsingin yläkoulujen tulo- ja koulutustason ylimpään ja alimpaan neljännekseen eli kvartiiliin kuuluvat oppilasalueet.

Figure 2. School catchment areas in the highest and lowest income and education quartiles in Helsinki.

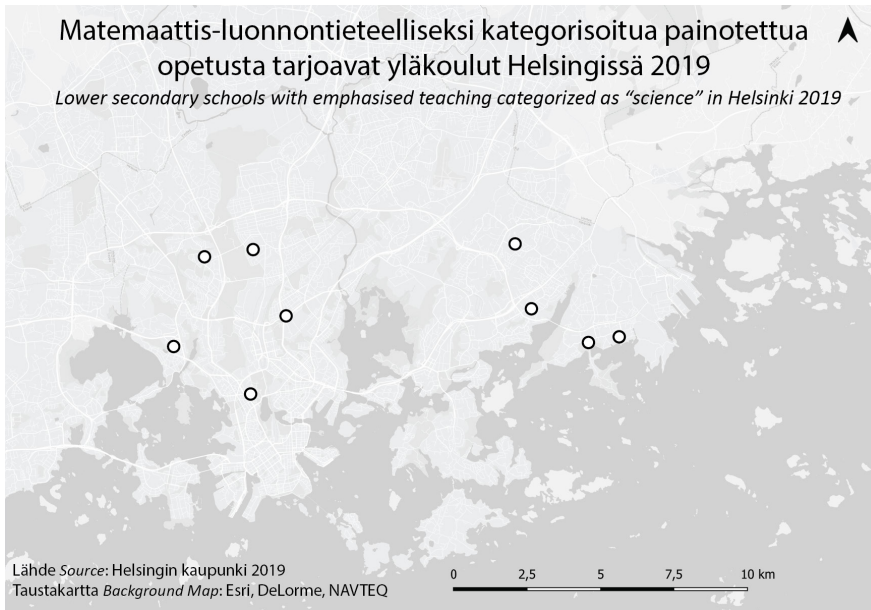
Painotettu opetus Helsingin kaupungin oppilasalueilla

Painotettua opetusta oli yhteensä tarjolla 36:ssa 46:sta eli valtaosassa oppilasalueellisia kouluja. Lisäksi osassa yksityisistä sopimuskouluista opetusta painotetaan pedagogisesti tietyllä tavalla (esim. kielikoulut), vaikka nämä eivät muodollisesti olekaan painotettua opetusta. Kaupungin oppilasalueellisissa kouluissa ei ole tilastollisesti merkitseviä korrelaatioita painotetun opetuksen määrän tai tyypin ja oppilasalueiden sosioekonomisten tunnuslukujen välillä. Myöskään spatiaalisen autokorrelaation testeissä mikään yksittäinen painotus ei ollut alueellisesti klusteroitunutta. Näin ollen painotetun opetuksen tarjonta määrän ja sisällön suhteen näyttää pääosin sosioekonomisen segregaaation osalta tasaisesti jakautuneelta Helsingin alueella, kun ilmiötä tarkastellaan koko oppilasalueiden verkoston näkökulmasta. Tämä tarkoittaa sitä, että painotetun opetuksen hyödyntäminen kaupungissa joko alueellista hyväosaisuutta korostavana eliittikouluilmionä tai alueellista huono-osaisuutta kompensoivana magneettikouluilmionä ei saa analyysistamme tukea, kun tarkastellaan oppilasalueellisten julkisten koulujen painotetun opetuksen sijoittelua hyväosaisimmille tai huono-osaisimmille (kvartiilit) alueille. Painotetun opetuksen sijoittelu kaupungissa vaikuttaakin oppilasalueellisten koulujen osalta korostavan en-

nen muuta maantieteellistä tasa-arvoa kaupungin eri osien välillä. Sen sijaan se, millaisia paikallisemman tason vaikutuksia yksittäisillä painotusluokilla on oppilaiden valikoitumiseen lähikouluihinsa tai muualle, ei tällä aineistolla voida sanoa mitään.

Tarkemmassa tarkastelussa koulujen osalta erotuu matemaattis-luonnontieteelliseen painotukseen liittyvä lievä alueellinen klusteroituminen, jolla ei kuitenkaan ole merkittävää yhteyttä sijaintialueiden sosioekonomiseen segregaaatioon (kuva 3). Matemaattis-luonnontieteellisessä kategoriassa havaittiin Getis-Ord General G -testin avulla heikkoja, mutta tilastollisesti ei-merkitseviä, merkkejä klusteroitumisesta (z -testisuure = 1,704; p -arvo = 0,088) osissa Itä-Helsinkiä sekä pienessä osassa Länsi-Helsinkiä.

Sijoittelun lisäksi tarkastelimme analyyseissämme laadullisesti painotetun opetuksen nimikkeitä tutkimusalueen kouluissa. Kaikenlaisilla alueilla tarjottiin TAI-painotuksia, joiden nimitykset olivat liikunta ja musiikki sekä LUMA-painotuksista matematiikka. Verratessa sosioekonomisesti ylimmän kvartiilin ja alimman kvartiilin painotuksia, ylimmän kvartiilin alueilla tarjottiin näiden lisäksi tanssia. Sosioekonomisesti alimman kvartiilin alueilla tarjolla oli liikunnan, musiikin ja matematiikan lisäksi kuvataidetta ja taideilmaisua sekä sisällöiltään matematiikkapainotuksen kanssa varsin yhteneväiseltä vaikuttavaa painotusta nimeltä ”luonto ja tiede”. Helsingin kaupungin yläkoulujen

Kuva 3. Luonnontiedepainotuksen alueellinen sijoittuminen Helsingin yläkouluissa.

Figure 3. Selective programs in science: availability in lower-secondary schools in Helsinki.

painotuksista voidaan sanoa ainakin se, että alueellista vaihtelua painotetun opetuksen nimeämisessä voidaan havaita. Esimerkiksi ”luonto ja tiede” ja ”matematiikka” -painotusten sisällöt pitkälti vastaisivat toisiaan, mutta näitä nimityksiä käyttävien koulujen sijaintialueiden välillä voitiin huomata alueellisia eroja hyvä- ja huono-osaisuuden suhteen. Tämä jää jatkotutkimusaiheeksi.

Kielivalintojen sijoittelu kaupungissa

A1-kielivalinta on pakollinen kaikille oppilaille. A2-kielivalinta on puolestaan vapaaehtoinen.

Vuonna 2019 Helsingin suomenkielisissä kouluissa 90,3 prosenttia oppilaista valitsi englannin ensimmäiseksi vieraaksi eli A1-kielekseen (taulukko 1). Toiseksi suosituin vaihtoehto oli ranska (4,5 %) ja kolmanneksi espanja (1,8 %). Oppilaista 2,6 prosentilla ei ollut lainkaan kielivalintaa, mikä ilmeisesti liittyy erityiskouluihin ja yksilöllisiin tukitarpeisiin. Neljännen luokan vapaaehtoisen A2-kielivalinnan suosituin kieli oli myös englanti (15,7 %) ja seuraaviksi suosituimpia olivat ruotsi (11,5 %), espanja (10,1 %), ranska (7,2 %) ja saksa (5,7 %). Kaikista Helsingin peruskoulujen oppilaista noin puolet valitsi A2-kielen, kun koko Suomen ta-

Taulukko 1. A1-kielivalinnat ensimmäisellä luokalla ja A2-kielivalinnat neljännellä luokalla Helsingin suomenkielisissä peruskouluissa 20.9.2019.

Table 1. A1-language choices for first grade and A2-language choices for fourth grade in Finnish-speaking lower-secondary schools in Helsinki 20.9.2019.

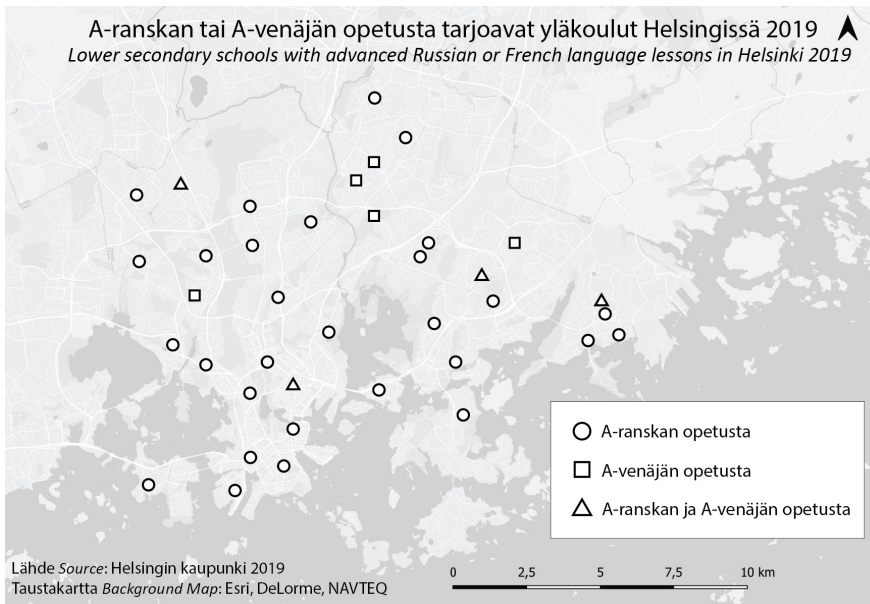
	A1		A2	
	lkm	N	lkm	N
saksa <i>German</i>	14	0,3	290	5,7
englanti <i>English</i>	4906	90,3	793	15,7
espanja <i>Spanish</i>	97	1,8	511	10,1
viro <i>Estonian</i>	14	0,3	.	.
ranska <i>French</i>	243	4,5	363	7,2
venäjä <i>Russian</i>	14	0,3	12	0,2
ruotsi <i>Swedish</i>	82	1,5	583	11,5
kiina <i>Mandarin</i>	40	0,7	.	.
ei kielivalintaa <i>no choice</i>	144	2,6	2535	50,1
on kielivalinta <i>chose language</i>	5410	99,6	2552	50,5
yhteensä <i>total</i>	5434		5058	

solla vastaava osuus oli 27 prosenttia vuonna 2017 (Opetushallitus 2019; Kuki 2020). Muuta kuin englantia tai ruotsia A-kielenä tarjottiin yhtä lukuun ottamatta kaikissa Helsingin kaupungin peruskouluissa. Kieliä ensisijaisesti painottavat koulut, kuten suomalais-venäläinen koulu, Deutsche Schule ja suomalais-ranskalainen koulu, on jätetty tämän tarkastelun ulkopuolelle muiden oppilasalueettomien koulujen tapaan.

A-kielten tarjonnan kohdalla korrelaatioanalyysin kautta löytyi tilastollisesti merkitsevä yhteys oppilasalueiden sosioekonomisten muuttujien (kotitalouksien keskitulot, ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus) ja eri kielten tarjonnan välillä. A-ranskan tarjonnan ja ylemmän korkeakoulutuksen suorittaneiden osuuden välillä on positiivinen korrelaatio ($r=0,324$; p -arvo= $0,028$), eli ranskan opetustarjonta on alueellisesti painottunut hyväosaisille alueille, joilla on runsaampi osuus korkeakoulutettuja aikuisia. Tämän voi tulkita viitteeksi eliittikouluilmion suuntaan: kielten tarjonta on alueellisesti eriytynyttä ja A-ranskan tarjonta keskittynyttä suhteessa hyväosaisempien alueiden

kouluihin. A-ranskan tarjonta on kuitenkin jakautunut maantieteellisesti melko tasapainoisesti kaupungin eri osiin (kuva 4).

A-venäjän tarjonta keskittyy puolestaan Helsingin itä- ja koillisosiin. A-venäjän tarjonnan ja oppilasalueella ylemmän korkeakoulutuksen suorittaneiden aikuisten osuuden välillä on tilastollisesti merkitsevä negatiivinen korrelaatio ($r=-0,327$; p -arvo= $0,026$). Tämä tarkoittaa sitä, venäjää tarjotaan tyypillisemmin sosioekonomisesti alimpiin kvartileihin kuuluvissa kouluissa. Vain kaksi koulua tarjosi sekä ranskaa että venäjää opetustarjonnassaan. Yleisesti voidaan sanoa, että laajasta kielivalikoimasta huolimatta erityisesti A-ranska ja A-venäjä erottuvat joukosta alueellisesti eriytyneen sijoittelunsa takia (kuva 4). Mikäli ajatellaan, että lisäkielen valinta tai muun kuin englannin valinta A-kielenä houkuttelee eritoten ylempien sosioekonomisten ryhmien valitsijoita (ks. Kosunen ym. 2016, 2020), ranskankielisen opetustarjonnan sijoittelu toteuttaisi osin eliittikouluilmion ja venäjän sijoittelu magneettikouluilmion logiikkaa kaupungissa. Tämän toteaminen vaatisi kuitenkin

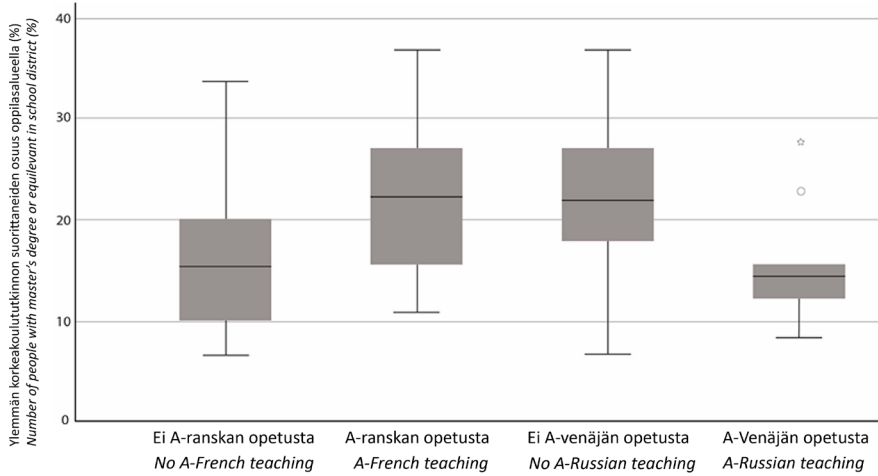

Kuva 4. Venäjä ja ranska A-kielinä -tarjonnan alueellinen sijoittuminen Helsingin yläkouluissa. *Figure 4. Russian and French as A-languages foreign languages: availability in lower-secondary schools in Helsinki.*

tarkempaa laadullista analyysia kouluvalinnoista ja valitsijoiden taustoista.

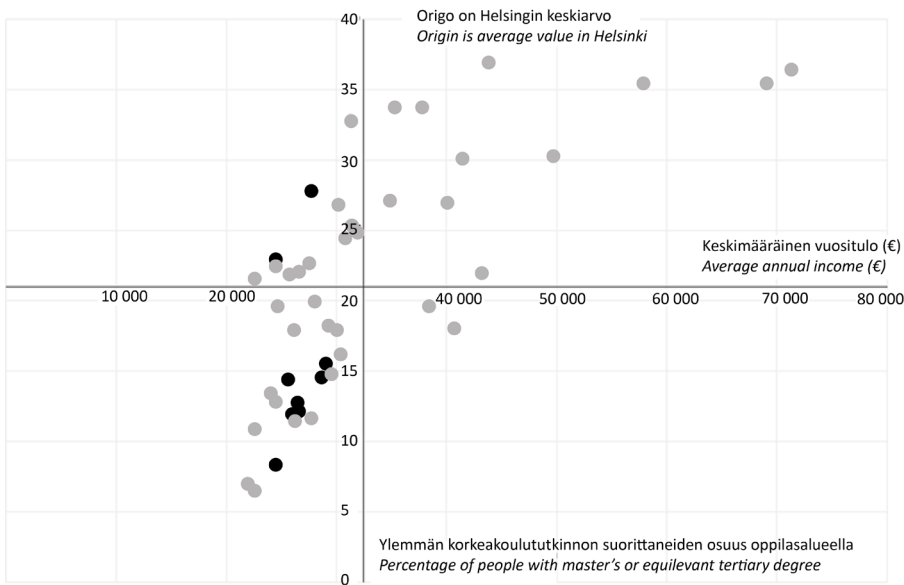
Kuvat 5 ja 6 osoittavat, että A-venäjän opetusta järjestetään pääasiassa oppilasalueilla, joissa ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus sekä tulotaso ovat kaupungin keskiarvoa pienempiä. Tarkempi jatkotutkimus siitä, miksi koulumarkkinoilla voidaan havaita A-venäjän

painottuminen tällaisille sijaintialueille ja mitä se käytännössä tarkoittaa koulun arjen kannalta, olisi tarpeellista. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet (ks. Kosunen ym. 2016; Kosunen ym. 2020), että muun A-kielen valinta kuin englanti voi toimia myös perheiden aktiivisena valintana tiettyyn kouluun tai lähikouluun valikoituun ryhmään sosioekonomisesti sekoittuneessa koulussa, koska usein

Kuva 5. A-ranskan ja A-venäjän opetustarjonnan sijoittelu oppilasalueen korkeakoulutuksen suorittaneiden osuuden mukaan.

Figure 5. The availability A-French and A-Russian in different education categories of school catchment areas.

Kuva 6. A-venäjän opetusta tarjoavat peruskoulut (luokat 7–9) suhteessa kaikkiin yläkouluihin oppilasalueen kotitalouksien keskitulojen ja ylemmän korkeakoulutuksen perusteella.

Figure 6. Income and higher education in the catchment areas of lower-secondary schools (grades 7–9) with A-Russian language choice and other lower-secondary schools.

pysyvät opetusryhmät muodostetaan yläkouluvaiheessa muun muassa aiemmin tehtyjen kielivalintojen perusteella. Näin ollen tästä havainnoista ei ole mahdollista päätellä muuta kuin se, että A-venäjää tarjoavat koulut sijaitsevat pääsääntöisesti sosioekonomisesti huono-osaisimmilla alueilla kuin esimerkiksi A-ranskaa tarjoavat koulut. Sen sijaan sitä, ketkä A-venäjää koulussa opiskelevat, ei aineistomme perusteella voida sanoa oikeastaan mitään, eli toimiiko A-venäjän tarjonta alueellisesti hyväosaisisten perheiden magneettina lähikouluun vai ei.

A-espanjan suhteen negatiivisia korrelaatioita havaittiin vain peruskoulun suorittaneiden osuuden ($r=-0,307$; p -arvo= $0,038$) ja työttömien osu-

den ($r=-0,300$; p -arvo= $0,043$) suhteen, mikä voi ilmentää sitä, että myös A-espanjaa on sijoitettu keskimääräistä hyväosaisemmille alueille. Muiden kielten kohdalla vastaavia tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ei havaittu. Yleisesti spatiaalisen auto-korrelaation testeissä eri A-kielten opetus näyttää jakautuneen tasaisesti ympäri kaupunkia. Näin ollen julkisten kaupunkikoulujen kielitarjonnan osalta voidaan todeta, että keskusteltaessa julkisissa kouluissa tarjottavista A-kielistä espanja, ranska ja venäjä erottuvat muutoin alueellisesti suhteellisen tasaisesti jakautuvasta kielitarjonnasta. Ranskan ja espanjan suhteen voidaan havaita kielitarjonnan keskittymistä sosioekonomisesti hyväosaisimmille oppilasalueille. Venäjän osalta puolestaan havai-

taan, että tarjontaa on erityisesti muualla kuin erityisen korkeasti koulutettujen suosimilla asuinalueilla.

Jos sekä painotetun opetuksen että A-kielten tarjontaa tarkastellaan määrällisesti alueittain (taulukko 2), havaitaan, että venäjä ja kiina – jota tosin opetettiin vain yhdessä koulussa – puuttuvat yläkvartiilin koulujen tarjonnasta, kun taas alakvartiilin kouluissa ei yläkvartiilista poiketen tarjota lainkaan espanjaa, latinaa, suomi-englanti-kaksi-

kielistä opetusta tai kielikylpyopetusta. Painotetun opetuksen osalta tilanne on ylä- ja alakvartiilin välillä tasaisempi: vain taideilmaisua ja kuvataidetta ei tarjota yläkvartiilin kouluissa, tanssi puolestaan puuttuu sosioekonomisesti alimman kvartiilin kouluissa. Mitä tanssipainotuksen tarjoaminen hyväosaisella alueella tai kuvataidepainotuksen tarjoaminen huono-osaisemmalla alueella tarkoittaa, tulisi tutkia lisää.

Taulukko 2. Kielten ja painotetun opetuksen tarjonta oppilasalueen sosioekonomisen statuksen ala- ja yläkvartiileihin kuuluvissa yläkouluissa.

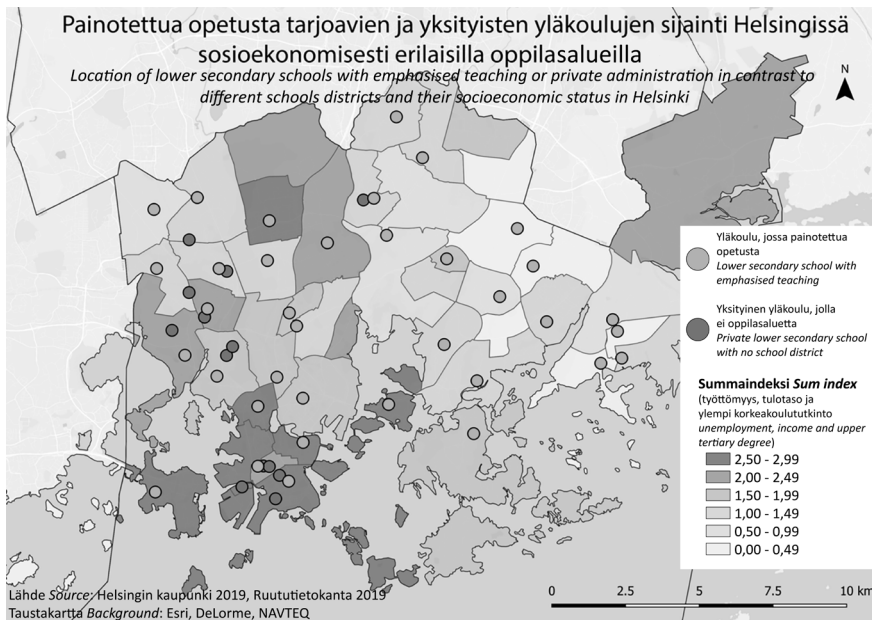
Table 2. Language and selective program availability in lower-secondary schools belonging to lowest and highest socio-economic quartiles based on their catchment area characteristics.

Oppiaine tai aihealue <i>Subjects or subject area</i>	alakvartiili <i>lower quartile</i>	yläkvartiili <i>upper quartile</i>
A-kielet <i>A-languages</i>		
englanti <i>English</i>	8	8
ruotsi <i>Swedish</i>	7	5
ranska <i>French</i>	5	7
saksa <i>German</i>	3	6
venäjä <i>Russian</i>	2	0
kiina <i>Mandarin Chinese</i>	1	0
espanja <i>Spanish</i>	0	3
muut kielet <i>other languages</i>		
latina <i>Latin</i>	0	1
suomi-englanti <i>Finnish-English</i>	0	2
suomi-venäjä <i>Finnish-Russian</i>	1	0
kielikylpy <i>language immersion</i>	0	1
luonnontieteet <i>science</i>		
matematiikka <i>mathematics</i>	1	1
luonto ja tiede <i>nature and science</i>	1	0
taideaineet <i>art</i>		
kuvataide <i>visual arts</i>	2	0
musiikki <i>music</i>	2	2
tanssi <i>dance</i>	0	1
taideilmaisu <i>art expression</i>	1	0
liikunta <i>physical education</i>		
liikunta <i>physical education</i>	2	1
yhteensä <i>total</i>	36	38

Yksityiset ja sopimuskoulut kaupunkitilassa

Yksityiset tai valtion ylläpitämät sopimuskoulut, joille ei ole kaupungin puolesta osoitettu oppilasaluetta, erottuivat selvästi korrelaatioanalyysissä oppilasalueellisista kouluista. Koulut sijaitsevat tyypillisesti alueilla, joiden kotitalouksien keskitulo on tyypillisesti korkeampi ($r=0,281$; p -arvo= $0,031$) ja joissa ylempään korkeakoulutuksen suorittaneiden osuus ($r=0,317$; p -arvo= $0,015$) on korkeampi. Vastaavaa ilmiötä ei havaittu niiden yksityisten koulujen suhteen, joille on määriteltä oppilasaluetta, ja jotka toimivat osana kaupungin lähikouluverkkoa.

Yksityiset tai valtion ylläpitämät sopimuskoulut, joille ei ole kaupungin puolesta osoitettu oppilasaluetta, erottuivat selvästi korrelaatioanalyysissä oppilasalueellisista kouluista. Koulut sijaitsevat tyypillisesti alueilla, joiden kotitalouksien keskitulo on tyypillisesti korkeampi ($r=0,281$; p -arvo= $0,031$) ja joissa ylempään korkeakoulutuksen suorittaneiden osuus ($r=0,317$; p -arvo= $0,015$) on korkeampi. Vastaavaa ilmiötä ei havaittu niiden yksityisten koulujen suhteen, joille on määriteltä oppilasaluetta, ja jotka toimivat osana kaupungin lähikouluverkkoa.

Kuva 7. Painotetun opetuksen sijoittelu sekä yksityiskoulujen sijainnit Helsingissä.

Figure 7. Schools with selective programs and private schools in Helsinki.

Sosioekonomisen hyvä- ja huono-osaisuuden kasautumista kuvaavan summaindeksin kautta erityisesti Helsingin kantakaupunki ja osa läntisistä ja pohjoisista esikaupunkialueista nousevat esiin tulojen, koulutuksen ja työllisyyden kasautumina kuvassa 7. Yksityisten sopimuskoulujen sijoittuminen näille alueille ja eritoten niiden oppilaspuheen muodostaminen ilman maantieteellisesti määrättyä oppilasaluetta näyttäytyy olennaisena koulutuksellisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Näiden koulujen voidaan ajatella pääosin toteuttavan niin sanottua eliittikouluille tyypillistä kermankuorintailmiötä koko kaupungin ja jopa pääkaupunkiseudun tasolla. Moni näistä kouluista on jollain tavalla kielinopetusta painottava oppilaitos, ja kielipainotukset ovat tyypillisesti oppilaitaan valikoivimpia (Koivuhovi ym. 2022). Kun kaupungin omien koulujen osalta muun kuin A-englannin opetuksen tarjonnan, erityisesti ranskan ja espanjan, havaittiin sijoittuvan pääasiassa hyväosaisille alueille, voidaan hyvin kysyä, missä määrin kielipainotusten tarjonta on tasaisesti jakautunutta.

Lopuksi

Kaupunkitasoisessa tarkastelussa Helsingissä ei erotu julkisten koulujen tai oppilasalueellisten sopimuskoulujen painotetun opetuksen sijoitteluun liittyvää selvää eliittikoulu- (Böhlmark ym. 2016) eikä magneettikoulu-efektiä (Saporito 2003). Segregaatiotarkastelu pikemminkin osoittaa, että kaupungin hallinnollisen suunnittelun piiriin kuuluvien julkisten koulujen painotettu opetus on si-

joiteltu oppilasalueiden sosiaalisen rakenteen ja maantieteellisen sijainnin osalta varsin tasapuolisesti eri puolille kaupunkia. Näin ollen painotetun opetuksen tarjonta ei toimi ainoastaan varsinaisella magneettikouluperiaatteella huono-osaisempien alueiden tukena moninaisen oppilaspuheen rakentamisessa, sillä sitä on tarjolla kaikenlaisilla alueilla. Tarkastelukehikon kautta kaupungissa korostuukin osana julkisen kouluverkon suunnittelua toteutetun painotetun opetuksen sijoittelun maantieteellisen tasapuolisuus, jossa huomio kiinnittyy ennen muuta mahdollisuuksien tarjoumaan maantieteellisesti tasaisella tavalla. Tähän on kuitenkin rinnastettava se, ettei painotetun opetuksen ryhmillä ole keskenään samanlaista funktiota eri alueilla, eli hyväosaisella alueella sijaitsevassa koulussa tarjottavalla painotetulla opetuksella on erilainen rooli paikallisissa kouluvalinnoissa kuin painotuksella huono-osaisen alueen koulussa. Aineistosta erottuu lisäksi jonkinasteinen kielipainotuksen sijoittelun ero A-ranskan ja A-venäjän tarjonnan osalta.

Yksityisiin kouluihin ja oppilasalueettomiin valtionkouluihin näyttää sen sijaan liittyvän eliittikoulu-efekti: ne koulut, joilla ei ole maantieteellistä oppilasaluetta, sijaitsevat huomattavasti useammin sosioekonomisesti hyväosaisilla kuin huono-osaisilla alueilla. Sijainti hyväosaisilla, kaupungin keskustaan painottuvilla alueilla voi liittyä osin historialliseen polkuriippuvuuteen siten, että monet nykyisin yksityisinä toimivat koulut ovat entisiä oppikouluja, joita taannoin sijoitettiin kaupungin keskusta-alueille (ks. esim. Seppänen 2006). Samalla moni näistä kouluista voi pyrkiä

maksimoimaan liikenteellistä saavutettavuuttaan koko pääkaupunkiseudun oppilaille sijoittamalla metropolialueella säteittäisesti toimivan julkisen liikenteen näkökulmasta keskeisimmälle alueelle. Näistä taustoista riippumatta yhteys sijaintialueiden sosiaalisen rakenteen ja koulujen sijainnin välillä rakentuu kuitenkin varsin voimakkaaksi eliittiefektiksi. Vaikka alueellinen sijoittelu hyvien liikenneyhteyksien äärelle kantakaupungin lähellä mahdollistaa periaatteessa näihin kouluihin hakeutumisen kaikille kaupunkilaisille, matka-ajat etenkin pääpiirteissään kaupungin reuna-alueille sijoittuvilta huono-osaisilta alueilta muodostuvat pitkiä. Oppilasalueettomat yksityiskoulut muodostavat selvästi hyväosaisiin alueisiin ja niillä asuviin perheisiin painottuvan valintojen maantieteen.

Kun Helsingin yläkoulujen verkkoa tarkastellaan perheille valittavana olevien koulujen kokonaisuutena sekä julkiset koulut että yksityis- ja solumuskoulut mukaan lukien, kouluverkon oppilasvalikointia toteuttavassa opetuksessa piirtyy esiin heikko eliittikoulu efekti, kun yksityiskoulujen vahva sijoittuminen hyväosaisille alueille yhdistyy julkisten koulujen ja oppilasalueellisten solumuskoulujen korostetun tasaiseen alueelliseen sijoitteluun. Näin ollen valtaosa valikoivaa opetusta tarjoavista kouluista sijaitsee kaupungin hyväosaisilla alueilla, ja lähellä kotia sijaitsevia valikoivia koulupolkuja on jonkin verran enemmän niillä oppilailla, joiden perheet asuvat kalliimmilla, korkeasti koulutettujen perheiden suosimilla alueilla. Julkisten koulujen verkon tasapainoinen sijoittelu ei tästä näkökulmasta riittä tuottamaan vastapainoa yksityiskoulujen hyväosaisille alueille painottuvaan sijoitteluun, eikä kaupungin tasolla näytä syntyvän kouluverkon tuottamaa, erityistä koulujen oppilas pohjia tasavaa ”magneettikoulu vetoa” kohti huono-osaisempia alueita, vaikka yksittäisillä painotuksilla huono-osaisilla alueilla sellainen saattaa käytännössä paikallistasolla ollakin.

Sosioekonomisesti ylimmän ja alimman kvarttiin (kotitalouksien keskitulot ja ylemmän korkeakoulututkiminnon suorittaneiden osuudet) oppilasalueilla tiettyjen painotusten nimeämisen tavoissa voitiin havaita eroja, mutta nämä miellettiin saman painotusaineen (matematiikka ja luonnontieteet) variaatioksi kaupungin sisällä, kun painotusten kuvaukset olivat käytännössä yhteneväiset. Toisaalta tässä on pohdittava, kuinka paljon nimeämisen rakennetaan kuvaa esimerkiksi eriytyvistä opetus sisällöistä ja miten nämä profiloitumiset muokkaavat esimerkiksi perheiden kouluvalintoja (ks. Iannelli 2013). Kielivalintojen suhteen valtaosa A-kielinen tarjottavista, alakoulussa alkavista kielistä vaikuttaa yhtä hyvin sijaitsevan näennäisen satunnaisesti eri yläkoulujen oppilasalueilla. A-ranskan suhteen

voidaan havaita, että nämä sijaitsevat pääosin alueilla, joilla myös ylemmän korkeakoulututkiminnon suorittaneita on suhteessa runsaasti. Vastaavasti päinvastainen havainto voitiin tehdä alueista, joilla tarjotaan A-venäjää. On kuitenkin huomattava, että tarkasteltaessa ylintä ja alinta sosioekonomista kvartiilia juuri näiden kielten tarjonnan osalta voidaan nähdä eroja. Tässä aineistossa näin ollen itse asiassa vain A-venäjän tarjonta (verrattuna kaikkiin muihin kieliin ja myös painotettuun opetukseen) julkisten koulujen sisällä saattaisi aiempaan tutkimukseen viitata (Kosunen ym. 2016, 2020) toimia kaupunkitasoisesti magneettikoulufunktiota edistävänä tekijänä, mikäli se houkuttelee alueen korkeakoulutettujen perheiden lapsia lähikoulun oppilaaksi. Tarkastelussa kuitenkin havaittiin alueellista hierarkiaa eri kielten tarjoamisessa ja tarjoamatta jättämisessä (Duru-Bellat 2005). Tulevaisuudessa olisi mielekäästä selvittää tarkemmin venäjän ja ranskan A-kielten valitsijoiden taustoja ja valintamotiiveja sekä miten tilannetta muovaa se, että vieraiden kielten lisäksi venäjää kotikielen opetuksena oli määrällisesti tarjolla laajemmin ja enemmän kuin ranskaa.

Tässä tutkimuksessa painotusten ja kielivalintojen sijoittelua on tarkasteltu koko kaupungin tasolla sen keskiarvoon verraten. Tämän tarkastelun tiedetään häivyttävän osan niistä paikallisista hierarkioista ja eronteista, jotka liittyvät koulujen miellettyihin eroihin ja näin ollen perheiden kouluvalintoihin (ks. Kosunen 2014; Bernelius ym. 2021) sekä siihen, millaisen roolin valikoidut koulupolut saavat kaupungin erilaisilla alueilla. Suhteellisen hyväosaisessa naapurustossa, jossa on useampi koulu, jokin kouluista saattaa sijoittua paikallisen sosiaalisen kouluhierarkian pohjimmaisiksi, vaikkei tilastollisessa aluetarkastelussa näistä näyttäisi eroavan ja lisäksi saattaisi sijaita koko kaupungin tasolla määritellen keskimääräisen hyväosaisella alueella. Kuitenkin alueen suhteellinen, paikallinen heikompi asema koulujen välisissä vertailuissa voi muuttaa sen toimintalogiikkaa esimerkiksi siten, että kouluun perustetaan painotusluokka, jolla pyritään vastaamaan paikalliseen kilpailuun oppilaista. Nämä paikalliset piirteet huomioiden tämän tutkimuksen rajoitukseksi voidaan sanoa se, ettei analyysiimme sisälly tarkkaa kuvaa koulujen todellisesta oppilas pohjasta. Sen sijaan painotetun opetuksen ja kielten sijoittelun politiikasta ne kertovat sen, että sekä painotettu opetus että kielivalinnat näyttävät sijoittuvan alueellisesta näkökulmasta suhteellisen satunnaisesti kouluihin kaupunkitilassa, eikä – mahdollisesti A-venäjää lukuun ottamatta – mikään painotetuista tai kielten sijoitteluista näytä rakentuvan magneettikouluilmion pohjaksi (ks. Böhlmark ym. 2016). Tilastollisesti merkitseviä korrelaatioita

painotetun opetuksen tarjonnan määrän tai tyypin ja oppilasalueiden sosioekonomisten mittareiden väliltä ei havaittu. Samoin se, kuinka paljon alueen sisäisen eriytymisen, perheiden kouluvalintojen ja koulujen suorittaman oppilasvalikoinnin mekanismien yhteys johtaa siihen, että koulun sisällä luokat eriytyvät sosioekonomisesti painotettujen ja yleisopetuksen luokkien välillä (Peltola 2021), voi lisätä painotettuun opetukseen liittyvää eriytymistä.

Kokonaisuutena tutkimuksemme tuo lisäymmärrystä siitä, miten erilaisia valikoivia koulupolkuja ja niiden valitsemisen mahdollisuuksia on sijoiteltu kaupungissa. Ainoa tarjonnan alueelliseen eriytymiseen viittaava havainto opetustarjonnassa voitiin tehdä A-ranskan ja A-venäjän sijoitteluilla kouluverkossa. Painotetun opetuksen sijoittelussa ei itsessään havaita eliittikouluilmiötä, vaikka sellainen voidaankin sijaintialueidensa puolesta todeta toteutuvan yksityisten koulujen osalta. Nämä kummatkin koulutyypit kuitenkin voivat hyvinkin olla samojen perheiden kouluvalintojen piirissä ja myös siksi niitä tulee katsoa myös kokonaisuutena. Oppilasalueettomiin yksityiskouluihin hakeutuvat oppilaat myös poistuvat oman oppilasalueensa koulusta, mikä voi vaikuttaa voimakkaankin heikentävästi oppilaita menettävien koulujen sosioekonomiseen rakenteeseen ja oppimistuloksiin (ks. Bernelius 2013). Vastaavasti painotettua opetusta ei ole analyysimme perusteella sijoiteltu alueellisesti myöskään siten, että se ensisijaisesti magneettikoulun tavoin purkaisi kaikkein heikoimpien alueiden haasteita suhteessa muihin alueisiin, vaikka näin voi tapahtua paikallisesti. Mikäli kaupunkien koulutuspolitiittisessa kehittämisessä halutaan tulevaisuudessa tavoitella koulusegregaation vähentämistä, painotetun opetuksen tarjonnan ja oppilasvirtojen tarkastelua voidaan hyödyntää kouluverkon suunnittelun tukena. Samalla kouluverkkoa on tärkeää tarkastella kokonaisuutena kaikkien oppilaiden kouluvalintojen piirissä olevien koulujen – myös oppilasalueettomien koulujen – tuottaman valintojen maantieteen näkökulmasta.

Kiitokset

Tutkimus on toteutettu osana Paikallinen koulutuseetos (LEE) -tutkimushanketta (Suomen Akatemia, myöntö 314735). Kiitämme lämpimästi tutkimusrahoittajia sekä tekstiin kontribuoneita nimettäviä arvioitsijoita.

KIRJALLISUUS

Aholainen, S. (2021) Erot koulujen välillä pääkaupunkiseudulla repesivät. ”Koulushoppailu” alkaa jo asuin-alueita valittaessa. Helsingin Sanomat 9.12.2021. <<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000008462041.html>> 18.8.2023.

- Ball, S. J., Bowe, R. & Gewirtz, S. (1995) Circuits of schooling: A sociological exploration of parental choice of school in social-class contexts. *The Sociological Review* 43, 52–78. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1995.tb02478.x>
- Ball, S. J., Bowe, R. & Gewirtz, S. (1996) School choice, social class and distinction: The realisation of social advantage in education. *Journal of Education Policy* 11(1) 89–112. <https://doi.org/10.1080/0268093960110105>
- Bernelius, V. (2013) *Eriytyvät kaupunkikoulut: Helsingin peruskoulujen oppilaspuhjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä*. Tutkimuksia 2013:1. Helsingin kaupungin tietokeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-272-530-1>
- Bernelius, V. & Vilkkama, K. (2019) Pupils on the move: School catchment area segregation and residential mobility of urban families. *Urban Studies* 56(15) 3095–3116. <https://doi.org/10.1177/0042098019848999>
- Bernelius, V. & Huilla, H. (2021) *Koulutuksellinen tasa-arvo, alueellinen ja sosiaalinen eriytyminen ja myönteisen eriytiskohtelun mahdollisuudet*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:7. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-761-4>
- Bernelius, V., Huilla, H. & Ramos Lobato, I. (2021) ‘Notorious schools’ in ‘Notorious places’? Exploring the connectedness of urban and educational segregation. *Social Inclusion* 9(2) 154–165. <https://doi.org/10.17645/si.v9i2.3838>
- Boterman, W., Musterd, S., Pacchi, C. & Ranci, C. (2019) School segregation in contemporary cities: Socio-spatial dynamics, institutional context and urban outcomes. *Urban Studies* 56(15) 3055–3073. <https://doi.org/10.1177/0042098019868377>
- Boterman, W. R. (2021) Socio-spatial strategies of school selection in a free parental choice context. *Transactions of the Institute of British Geographers* 46(4) 882–899. <https://doi.org/10.1111/tran.12454>
- Boterman, W. R. (2022) School choice and school segregation in the context of gentrifying Amsterdam. *Housing Studies* 37(5) 720–741. <https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1829563>
- Bourdieu, P. (1991) *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
- Bunar, N. (2010) Choosing for quality or inequality: current perspectives on the implementation of school choice policy in Sweden. *Journal of Education Policy* 25(1) 1–18. <https://doi.org/10.1080/02680930903377415>
- Burgess, S., Greaves, E., Vignoles, A. & Wilson, D. (2014) What parents want: School preferences and school choice. *The Economic Journal* 125(587) 1262–1289. <https://doi.org/10.1111/ecoj.12153>
- Böhlmark, A., Holmlund, H. & Lindahl, M. (2016) Parental choice, neighbourhood segregation or cream skimming? An analysis of school segregation after a generalized choice reform. *Journal*

- of *Population Economics* 29(4) 1155–1190. <https://doi.org/10.1007/s00148-016-0595-y>
- Codó, E. & Sunyol, A. (2019) ‘A plus for our students’: the construction of Mandarin Chinese as an elite language in an international school in Barcelona. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 40(5) 436–452. <https://doi.org/10.1080/01434632.2018.1543694>
- Cucchiara, M. B. & Horvat, E. M. (2014) Choosing selves: The salience of parental identity in the school choice process. *Journal of Education Policy* 29(4) 486–509. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.849760>
- Dovemark, M., Kosunen, S., Kauko, J., Magnúsdóttir, B., Hansen, P. & Rasmussen, P. (2018) Deregulation, privatisation and marketisation of Nordic comprehensive education: social changes reflected in schooling. *Education Inquiry* 9(1) 122–141. <https://doi.org/10.1080/20004508.2018.1429768>
- Dupriez, V., & Wattiez, R. (2016) Niches éducatives, identités catégorielles et marchés scolaires. Teoksessa Draelants, H. & Dumay, X. (toim.) *Les écoles et leur réputation: l'identité des établissements scolaires en contexte de marché*, 85–102. DeBoeck Supérieur, Louvain-la-Neuve.
- Duru-Bellat, M. & Mingat, A. (1997) La constitution de classes de niveau dans les collèges; les effets pervers d’une pratique à visée égalisatrice. *Revue française de sociologie* 38(4) 759–789.
- Duru-Bellat, M. (2005) *The role and theoretical relevance of study choices in explaining social inequalities of educational outcomes*. Start-Up Workshop of the EDUC Research Theme of the 6th EU Framework Network of Excellence “Economic Change, Quality of Life & Social Cohesion (EQUALSOC)”, Mannheim Centre for European Social Research, Dec. 2-3, 2005 (pp. 13-p) Equalsoc Network.
- Felouzis, G., Maroy, C. & Van Zanten, A. (2013) *Les marchés scolaires. Sociologie d’une politique publique d’éducation*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Fitz, J., Gorard, S. & Taylor, C. (2003) *Schools, markets and choice policies*. Routledge.
- Gewirtz, S., Ball, S. J. & Bowe, R. (1995) *Markets, choice and equity in education*. Buckingham: Open University Press.
- Haugen, C. R. (2020) Teachers experiences of school choice from ‘marginalised’ and ‘privileged’ public schools in Oslo. *Journal of Education Policy* 35(1), 68–94. <https://doi.org/10.1080/02680939.2019.1587519>
- Helsingin peruskoulut (2018) Helsingin kasvatuksen ja koulutuksen toimiala, Helsinki.
- Helsingin kaupunki (2019) 7. vuosiluokalla alkava painotettu opetus kouluittain. <<https://www.hel.fi/helsinki/fi/kasvatus-ja-koulutus/perusopetus/mita-otiskellaan/painotettu/painotettu7>> 30.9.2019.
- Helsingin kaupunki (2020) Kasvatuksen ja koulutuksen toimialan puhelinvaihte. Puhelinkeskustelu 9.1.2019.
- Helsingin kaupunki (2023) Peruskoulut. <<https://www.hel.fi/fi/kasvatus-ja-koulutus/perusopetus/peruskoulut>> 18.8.2023.
- Huilla, H. (2022) *Kaupunkikoulut ja huono-osaisuus*. Väitöskirja. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 135, Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/341436>
- Iannelli, C. (2013) The role of the school curriculum in social mobility. *British Journal of Sociology of Education* 34(5–6) 907–928. <https://doi.org/10.1080/01425692.2013.816031>
- Koivuhovi, S., Vainikainen, M. P. & Kalalahti, M. (2022) The effect of studying in selective classes on the change in pupils’ action-control beliefs during lower secondary school in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research* 66(1) 105–118. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1833246>
- Kosunen, S. (2014) Reputation and parental logics of action in local school choice space in Finland. *Journal of Education Policy* 29(4) 443–466. <https://doi.org/10.1080/02680939.2013.844859>
- Kosunen, S. & Seppänen, P. (2015) ”Helky laulu, kau maine”: koulujen maineiden rakentuminen ja opetusryhmien mainehierarkiat kaupungeissa. Teoksessa Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) *Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*, 231–260. Suomen kasvatustieteellinen seura, Jyväskylä.
- Kosunen, S. (2016) *Families and the social space of school choice in urban Finland*. Studies in Educational Sciences 267, Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0322-2>
- Kosunen, S., Seppänen, P. & Bernelius, V. (2016) Naapurustojen segregaatio ja kaupunkilaisperheiden eriytyvät kouluvalintastrategiat. *Kasvatus* 47(3), 230–244.
- Kosunen, S., Bernelius, V., Seppänen, P. & Porkka, M. (2020) School choice to lower secondary schools and mechanisms of segregation in urban Finland. *Urban Education* 55(10) 1461–1488. <https://doi.org/10.1177/004208591666693>
- Kuki, S. (2020) VL: Tietoa perusopetuksen valinnaisista kielistä ja oppilasmäärästä. Henkilökohtainen viesti T. Hautalalle. 10.2.2020.
- Latauspalvelurajapinta (2019) Helsingin kaupungin Kaupunkimittauspalvelut. <<https://kartta.hel.fi/ws/geoserver/avoindata/wfs?request=getCapabilities>> 30.9.2019.
- OECD (2019a) PISA 2018 Results (Volume II): Where all students can succeed, PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/b5fd1b8f-en>

- OECD (2019b) Balancing school choice and equity: an international perspective based on Pisa, PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/2592c974-en>
- Opetushallitus (2019) Mitä kieliä perusopetuksessa opiskellaan? <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/faktaa-express-1a_2019.pdf> 30.1.2020.
- Oría, A., Cardini, A., Ball, S., Stamou, E., Kolokitha, M., Vertigan, S. & Flores-Moreno, C. (2007) Urban education, the middle classes and their dilemmas of school choice. *Journal of Education Policy* 22(1) 91–105. <https://doi.org/10.1080/02680930601065791>
- Posey-Maddox, L., Kimelberg, S. M. & Cucchiara, M. (2014) Middle-class parents and urban public schools: Current research and future directions. *Sociology Compass* 8(4) 446–456. <https://doi.org/10.1111/soc4.12148>
- Pääkaupunkiseudun palvelukartta (2019) Helsingin kaupunki. <<https://palvelukartta.hel.fi/fi/info>> 9.10.2019.
- Pöysä, S., Pesu, L., Pulkkinen, J., Lerkkanen, M. K., Rautopuro, J., Kupiainen, S., Ahtiaoinen, R., Hienonen, N., Kortesoja, L. & Hotulainen, R. (2018) *Tytöt ja pojat koulussa: Miten selittää poikien heikko suoriutuminen*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 36/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-541-9>
- Ramos Lobato, I., Kosunen, S. & Bernelius, V. (2024) Koulutuksellinen eriarvoisuus ja tarveperusteinen resursointi. Teoksessa Kosunen, S., Juvonen, S., Huilla, H. & Peltola, M. (toim.) *Koulu ja eriarvoisuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Ruututietokanta 2019. Tilastokeskus, Helsinki.
- Salmela-Aro, K. & Chmielewski, A. K. (2019) Socio-economic inequality and student outcomes in Finnish schools. Teoksessa Volante, L., Schnepf, S. V., Jerrim, J. & Klinger D. A. (toim.) *Socioeconomic inequality and student outcomes: Cross-national trends, policies, and practices*, 153–168. Springer.
- Saporito, S. (2003) Private choices, public consequences: Magnet school choice and segregation by race and poverty. *Social problems* 50(2) 181–203. <https://doi.org/10.1525/sp.2003.50.2.181>
- Seppänen, P. (2003a) Patterns of ‘public-school markets’ in the Finnish comprehensive school from a comparative perspective. *Journal of Education Policy* 18(5) 513–531. <https://doi.org/10.1080/0268093032000124875>
- Seppänen, P. (2003b) Perheet kaupunkien koulumarkkinoilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 69(4) 337–352.
- Seppänen, P. (2006) *Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa. Suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa*. Kasvatusalan tutkimuksia 26. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Jyväskylä.
- Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (2015a; toim.) *Lohkoutuva peruskoulu – Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*. Kasvatusalan tutkimuksia 68. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Jyväskylä.
- Seppänen, P., Kosunen, S., Vartianen, H. & Murto, V. (2015b) Oppilaiden kouluihin sijoittamisen poliittikan oikeutus, eronteot ja vaihtoehdot vanhempien puheessa. Teoksessa Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) *Lohkoutuva peruskoulu – Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*, 153–200. Kasvatusalan tutkimuksia 68. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Jyväskylä.
- SeutuData 2018. Helsingin seudun ympäristöpalvelut. Helsinki.
- Silvennoinen, H., Rinne, R., Kosunen, S., Kalalahti, M. & Seppänen, P. (2015) Yhteiskuntaluokat ja kouluvalinta. Teoksessa Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) *Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*, 325–369. Kasvatusalan tutkimuksia 68. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Jyväskylä.
- Smala, S., Paz, J. B. & Lingard, B. (2013) Languages, cultural capital and school choice: Distinction and second-language immersion programmes. *British Journal of Sociology of Education* 34(3) 373–391. <https://doi.org/10.1080/01425692.2012.722278>
- Smrekar, C. & Honey, N. (2015) The desegregation aims and demographic contexts of magnet schools: How parents choose and why siting policies matter. *Peabody Journal of Education* 90(1) 128–155. <https://doi.org/10.1080/0161956X.2015.988545>
- Van Zanten, A. (2009) *Choisir son école: stratégies familiales et médiations locales*. Presses universitaires de France, Paris.
- Wilson, D. & Bridge, G. (2019) School choice and the city: Geographies of allocation and segregation. *Urban Studies* 56(15) 3198–3215. <https://doi.org/10.1177/0042098019843481>
- Ziegler, S. (2016) Schools and families: School choice and formation of elites in present-day Argentina. Teoksessa Koh, A. & Kenway, J. (toim.) *Elite Schools: Multiple geographies of privilege*, 214–228. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315771335>